

Elina Mononen

SATEENKAAREVUUDEN JA ASUNNOTTOMUUDEN KYTKÖKSIÄ

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Toukokuu 2023

TIIVISTELMÄ

Elina Mononen: Sateenkaarevuuden ja asunnottomuuden kytköksiä
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Toukokuu 2023

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, millaisia kytköksiä sateenkaarevuuden ja asunnottomuuden välille muodostuu kahden asunnottomuutta tai sen uhkaa kokeneen sateenkaari-ihmisen haastatteluissa. Sateenkaarevaa asunnottomuutta ei ole Suomessa tutkittu eikä tilastoitu, vaikka kansainvälisissä tutkimuksissa on osoitettu asunnottomuuden olevan yleisempää nimenomaan sateenkaari-ihmisten keskuudessa. Taustalla ovat yhteiskunnan hetero- ja cisnormit, joiden mukaan esimerkiksi palvelut on rakennettu ja joihin sateenkaari-ihmisten kannalta ulossulkevat arvomaailmat myös perustuvat. Näiden normien paineessa eläminen voi johtaa vähemmistöstressiin, jolla on monia terveysvaikutuksia, jotka voivat altistaa asunnottomaksi päätyminen riskille.

Hyödynnän tutkielmassani kansainvälistä tutkimusta sateenkaarevaan asunnottomuuteen liittyen saadakseni yleiskuvaa ilmiöstä. Vähemmistöstressimalli toimii kytköksiä selittävänä tekijänä analyysissa. Aineistonani on kaksi helmikuussa 2023 toteuttamaani haastattelua, joita analysoin laadullisen sisällönanalyysin avulla. Ryhmittelin aineistosta kolme erilaista teemaa, joissa sateenkaarevuus ja asunnottomuus kohtaavat eri tavoin. Teemoja ovat asunnottomuusuhan juurisyyt erityisesti sateenkaarevuuteen liittyen, toiveet ja kokemukset palveluista sateenkaari-ihmisenä sekä vähemmistöstressiltä suojaavat tekijät yhteisö ja turvallinen tila, erityisesti koti.

Normien ahdistavuus ja vähemmistöstressin hoitaminen päihteiden avulla näyttäytyvät juurisyyinä asunnottomuusuhan taustalla. Tarjolla ei ole ollut riittävästi tai oikeanlaista apua, ja palveluilta kaivataan yksilön kohtaamista omana itsenään sekä normien tiedostamista paremmin. Kodista muodostuu turvapaikka, jossa voi olla sellainen kuin on ja siksi kodin menettäminen näyttää traumaattisena. Läheiset suojaavat ja tukevat, ja parhaiten ymmärtää toinen samantyyppisiä asioita kokenut. Näiden teemojen kautta muodostuu kuva monimutkaisesta kytkösten verkosta, jossa on muistettava, ettei sateenkaarevuus itsessään ole syytä asunnottomuudelle, vaan yhteiskunnan normien kankeus ja vähemmistöstressi monille ongelmille altistavana tekijänä.

Avainsanat: Sateenkaarevuus, asunnottomuus, vähemmistöstressi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Asunnottomuus ja sateenkaarevuus	4
2.1	Asunnottomuus	4
Asunnottomuuden kokemus	5	
Palvelujärjestelmä	6	
2.2	Sateenkaarevuus.....	7
Vähemmistöstressi	9	
2.3	Kansainvälinen tutkimus sateenkaarevaan asunnottomuuteen liittyen.....	11
3	Tutkimusasetelma	14
3.1.	Tutkimuskysymys	14
3.2	Tutkimusaineisto.....	14
3.3	Tutkimusmenetelmä	17
3.4	Tutkimuseettiset kysymykset.....	19
4	Tulokset	21
4.1	Asunnottomuusuhan taustat	21
4.2	Sateenkaarevana palveluissa	24
4.3	Turvalliset tilat ja yhteisö suojana vähemmistöstressiltä	28
5	Johtopäätökset.....	33
	Lähteet	36
	Liite 1. Haastattelukutsu	38
	Liite 2. Teemahaastattelurunko.....	39

1 Johdanto

Tämä tutkielma käsittelee sateenkaarevaa asunnottomuutta, joka on Suomessa jäänyt toistaiseksi piiloon sekä tilastoissa että tutkimuksessa. Asunnottomat 2022-selvityksen mukaan Suomessa oli marraskuussa 2022 3686 yksin elävää asunnottomuutta kokevaa henkilöä, joista selvityksessä on eritelty naisten (25 %) ja nuorten (22 %) sekä maahanmuuttajien (17 %) osuudet (ARA 2023, 3, 8). Näissä selvityksissä ei kuitenkaan huomioida sellaisia asunnottomuutta kokevia henkilöitä, jotka ovat seksuaalisuudeltaan heteronormin ulkopuolella ja/tai sukupuoleltaan moninaisia. Käytän tässä tutkielmassa heistä nimitystä sateenkaari-ihmiset mukailen Kia Aarnion ja kumppaneiden määrittelyä teoksen ”Perhe ja läheissuhteet sateenkaaren alla” johdannossa. He perustelevat valintaa sillä, että vähemmistö-enemmistö-dikotomiolla on eriarvoistavia ja marginalisoivia vaikutuksia. (Aarnio, Lahti, Kerppola & Moring 2020, 8.) Sateenkaarevuutta käytetään myös adjektiivina kuvaamaan sateenkaari-ihmisiin liittyviä asioita, eli tässä tutkielmassa heitä koskevaa asunnottomuutta.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on tunnistettu, että sateenkaari-ihmisten osuus asunnottomuutta kokevien joukossa on suurempi, kuin heidän osuutensa suhteessa koko väestöstä (Fraser, Pierce, Chisholm & Cook 2019, 1; Rosario, Schrimshaw & Hunter 2011, 187; Ecker 2016, 325). Suomessa asunnottomuutta kokevien sateenkaari-ihmisten tarkka määrä ei ole selvillä, mutta Euroopan Perusoikeusviraston tekemässä EU LGBTI Survey II- kyselyssä on kysytty myös sateenkaari-ihmisten kokemista asumisen vaikeuksista, ja näyttäisi että erityisesti sukulaisten tai ystävien luona pakon edessä majoittuminen on Suomessa Euroopan keskiarvoa yleisempää (FRA 2020). Tämä on linjassa myös ARA:n selvityksen kanssa, sillä yksinelävistä asunnottomuutta kokevista jopa 70 % majoittuu väliaikaisesti sukulaisten tai tuttavien luona. (ARA 2023, 7). Tällainen asunnottomuus voi jäädä helposti piiloon. Tilastointia voi myös hankaloittaa, kuten John Ecker, Tim Aubury ja John Sylvestre (2019) nostavat katsausartikkelissaan esiin, etteivät sateenkaari-ihmisen identiteetti ja sen merkitys asunnottomuuden taustasyynä aina tule esiin, koska siitä ei kysytä tai kysytään liian tiukkojen kategorioiden kautta. Joskus nämä henkilöt eivät myöskään halua kertoa identiteetistään

esimerkiksi pelon vuoksi, eivätkä asunnottomuuden taustalla olevat juurisyyt ole aina helposti selvitettävissä. Palveluiden tarve voi kuitenkin olla erilainen näistä riippuen, samoin asunnottomuuteen johtaneet syyt sekä keinot päästä pois asunnottomuuden piiristä. (Ecker, Aubury & Sylvestre 2019, 299, 314.)

Sateenkaareva asunnottomuuden kokemus sekä kokemus palveluista voi poiketa muista johtuen esimerkiksi homo- tai transfobiasta, syrjinnästä tai väkivallan uhasta. Pitkään jatkunut itsensä piilottaminen muilta ja joskus itseltään voi johtaa mielenterveyden ongelmiin, jotka voivat altistaa asunnottomaksi päätymiselle (Nugent, Nicolson & Doherty 2022, 174–175.) Nämä kokemukset ja pelot voivat johtaa vähemmistöstressiksi kutsuttuun tilaan, jota Ilan H. Meyer kuvaa vähemmistöstressimallissa prosesseina, joiden kautta jatkuva vähemmistöasemaan liittyvä stressitila voi johtaa esimerkiksi mielenterveysongelmien lisääntymiseen (Meyer 2023, 674). Kyseessä on vakiintunut malli, minkä vuoksi tässä yhteydessä käytän tutkielmassa vähemmistö- sanaa. Tutkielmassani vähemmistöstressi nousee esiin useissa haastateltavien kokemuksissa, kun he pohtivat juurisyyitä asunnottomuuden taustalla tai palveluiden käyttämisen esteitä. Lisäksi vähemmistöstressi voi vaikuttaa myös palvelujen käyttämiseen tai käyttämättä jättämiseen, joten olen valinnut sen tutkielmaan avuksi sekä sateenkaarevan asunnottomuuden taustojen tarkastelussa, että palvelujen kehittämistarpeita pohtiessa.

Sateenkaarevasta, kuten muunlaisestakin, asunnottomuudesta puhuttaessa on tärkeää huomioida, ettei kyseessä ole homogeeninen ryhmä, vaan asunnottomuutta kokevien henkilöiden elämäntarinat ja kokemukset poikkeavat toisistaan monin tavoin. Haluan tutkielmassa nostaa esiin, että sateenkaarevuus itsessään ei ole asunnottomuuden syy edes silloin, jos kotoa heitetään pois, vaan kysymys on yhteiskunnassa olevista asenteista ja normeista sekä niiden aiheuttamasta vähemmistöstressistä ja sen oireista, jotka asettavat sateenkaari-ihmiset haavoittuvaan asemaan ja näin voivat johtaa myös asunnottomuuteen. Tässä tutkielmassa pyrin tarkastelemaan myös niitä syitä, joihin pitäisi yhteiskunnallisella tasolla puuttua, sen lisäksi että yksilöitä tuetaan ja heidät kohdataan omana itsenään. Vaikka sateenkaarevan asunnottomuuden laajuutta Suomessa ei tiedetä, voidaan näiden

kokemusten kautta tarkastella yhteiskunnassa laajemminkin esiintyviä ongelmallisia normeja asunnottomuustyön ja tutkimuksen kehittämistarpeen lisäksi.

Tutkimuskysymyksenä on, millaisia kytköksiä asunnottomuuden tai sen uhan ja sateenkaarevuuden välille muodostuu haastateltavien kertomuksissa. Aineistonani on toteuttamani haastattelut helmikuulta 2023, joissa kaksi asunnottomuutta tai sen uhkaa kokenutta sateenkaari-ihmistä kertoo kokemuksistaan. Analyysimenetelmänä on laadullinen sisällönanalyysi. Yleistettävyyden sijaan tarkoituksena on nostaa esiin näiden henkilöiden näkökulma ja analysoida millaisia merkityksiä sateenkaarevuudella on ollut asunnottomuuteen johtaneiden tekijöiden taustalla. Johdannon jälkeen esittelen asunnottomuutta ja sateenkaarevuutta ilmiöinä, minkä jälkeen kuvaan aikaisempaa kansainvälistä tutkimusta aiheesta. Kolmannessa luvussa kuvailen tutkimusmenetelmää ja aineistoa sekä tutkimuseettisiä kysymyksiä, minkä jälkeen on vuorossa aineiston analyysi ja lopuksi vielä pohdintaosuus.

2 Asunnottomuus ja sateenkaarevuus

2.1 Asunnottomuus

Eeva Kostiainen ja Seppo Laakso (2012) määrittelevät, että asunnottomuus voi kestää lyhyemmän tai pidemmän aikaa ja se voi olla toistuvaa tai kertaluonteista. Nykyisellään asunnottomuus nähdään muuttavana ja siihen liittyy erilaisia polkuja. Asunnottomuuden määrittely vaihtelee eri maiden ja eri aikakausien välillä, mutta Suomessa määritelmä perustuu paikkaan, jossa asunnottomuutta kokeva henkilö oleskelee, eikä asunnottomuuden syihin. (Kostiainen & Laakso 2012, 3, 5–6.) Suomessa asunnottomiksi katsotaan ulkona tai ensisuojojissa nukkuvat, asuntoloissa, majoitusliikkeissä tai erilaisissa laitoksissa asuvat, vapautuvat vangit, joilla ei ole tiedossa asuntoa sekä tilapäisesti tuttavien tai sukulaisten luona oleskelevat henkilöt (Vailla vakinaista asuntoa ry 2023). ARAn (2023) tilastoissa on eritelty esimerkiksi pitkäaikaisasunnottomat, yksin elävät ja perheelliset sekä ulkona ja tuttavien luona majoittuvat henkilöt. Pitkäaikaisasunnottomuus määritellään avun ja hoidon tarpeen perusteella, ei niinkään keston – asumisen esteenä on siis jokin sosiaalinen tai terveydellinen ongelma. Tilastoihin liittyen on huomioitava, että kunnat voivat käyttää erilaisia laskentaperusteita, ja kyseessä on tietyn ajankohdan poikkileikkaava tilanne, eli näissä tilastoissa näkyvät juuri tilastointipäivänä asunnottomuutta kokevat henkilöt, mutta eivät ne, joiden asumistilanne vaihtelee. (ARA 2023, 3–8.) Asunnottomuudella on myös näkymättömiä, piilotettuja muotoja, koska esimerkiksi kaikki nuoret eivät välttämättä koe olevansa asunnottomia tilanteensa vaihtelun vuoksi, ja toisten nurkissa asuminen tai epävarma asumistilanne ei aina näy tilastoissa (Ecker, Aubury & Sylvestre 2019, 303).

European Federation of National Organisations working with the Homeless eli FEANTSA on luonut European Typology of the Homelessness and Housing Exclusion (ETHOS)– typologian pyrkimyksenä yhtenäistää määrittelyä. Se käännettiin suomeksi Asumisen taidot -hankkeen yhteydessä. Typologiasta voidaan johtaa neljä asunnottomuuden tyyppiä: ulkona asuvat, ilman asuntoa olevat, turvattomasti asuvat sekä epätarkoituksenmukainen asuminen. Kukin

näistä jakautuu useampaan alakategoriaan ja typologian kautta avautuu laajempi kuva asunnottomuudesta, jossa kyse ei ole pelkästään siitä, onko asuntoa vai ei. (Lehtonen & Salonen 2008, 21–22.) Asunnottomuus ei vastaakaan suoraan englanninkielistä termiä ”homelessness”, ja rinnakkaisena terminä on käytetty kodittomuutta. Asunnottomuus keskittyy fyysisiin puitteisiin, kun koti sisältää muutakin, esimerkiksi psykologisia näkökulmia. (Lehtonen & Salonen 2008, 20.) Riitta Granfelt (1998) kuvaa väitöskirjassaan kodin tunnelatautunutta merkitystä: se ei ole vain fyysinen tila, vaan koettu ja eletty tila, joka heijastaa myös identiteettiä (Granfelt 1998, 103, 115). Kandityössäni nousevat esiin myös nämä psykologiset näkökulmat, kun puhutaan kodin merkityksestä erityisesti turvallisuuden kautta.

Asunnottomuuden tutkimuksessa on historiallisesti vaihdeltu individualististen ja rakenteellisten selitysten välillä. Asunnottomuutta voidaan siis selittää yksilön ominaisuuksilla, kuten päihdeongelmilla, tai yhteiskunnan rakenteilla, joita voivat olla esimerkiksi huono asema työmarkkinoilla, puutteelliset sosiaalipalvelut, köyhyys tai kohtuuhintaisten asuntojen puute. Tällä hetkellä vallalla on näkemys, jossa rakenteet luovat puitteet asunnottomuudelle ja jotkut yksilöt ovat haavoittuvaisemmassa asemassa henkilökohtaisten syiden vuoksi. (Kostiainen & Laakso 2012, 8.) Tätä tulkintaa mukailien sateenkaari-ihmisillä voi olla erityistä haavoittuvuutta, mutta Suomessa asunnottomuuskartoituksissa ei huomioida seksuaalisuutta tai sukupuolen moninaisuutta, minkä vuoksi on vaikea tutkia näiden asioiden kytköksiä.

Asunnottomuuden kokemus

Asunnottomuuden kokemus on moninainen, koska asunnottomuutta ilmenee monissa eri muodoissa ja jokaisen yksilön kokemus on omanlaisensa. Asunnottomuuden kokemuksellista puolta on tutkittu useissa opinnäytetöissä, mutta monissa muissa tutkimuksissa painopiste on enemmän ennaltaehkäisyssä ja palveluiden kehittämisessä. Tarkastelen tässä erityisesti naisten asunnottomuuteen liittyvää kokemuksellisuutta, koska myös naiset ovat pitkään olleet vähemmistönä asunnottomuutta kokevien joukossa. Riitta Granfeltin väitöskirjassa

(1998) haastateltavien naisten kertomuksissa näkyvät erilaiset kokemukset asunnottomuudesta. Toiset olivat olleet asunnottomana jo vuosia, ja yövytty oli niin ulkona, tuttavien luona kuin asuntoloissa ja laitoksissa sekä vankilassakin. Jotkut taas olivat vasta äskettäin päätyneet asunnottomiksi. Osalla oli yhteyksiä sukulaisiin tai lapsiin, toisilla taas ei. Joillakin saattoi olla myös kumppani. Asunnottomuuden taustalla oli usein päihdeongelmia ja vuokravelkaa, minkä taustalla saattoi olla esimerkiksi pahan olon lääkitsemistä päihteiden avulla. Jotkut olivat päässeet irti päihteistä, toisilla asia oli kesken ja jotkut kokivat, etteivät koskaan tule kokonaan irrottautumaan niistä. Joillakin oli kokemuksia väkivallasta ennen asunnottomaksi joutumista tai sen aikana, toisilla taas ei. Monet olivat kadulla ollessaan kuuluneet johonkin porukkaan, mutta eivät kaikki. Päiviin saattoi kuulua niin kaduilla kuljeskelua tai päihteiden käyttöä ja niiden hankkimista, kuin kuntoutusta, ja jotkut taas kävivät töissä. (Granfelt 1998, 10–14, 63.) Näissä kertomuksissa korostuu kokemusten moninaisuus ja yksilöllisyys. Erilaiset asunnottomuuden muodot, kuten ulkona majoittuminen tai tuttavien luona kiertely tuottavat erilaisia kokemuksia, samoin asunnottomuuden kesto. Kuten aiemmin todettu, kaikki, esimerkiksi nuoret, eivät välttämättä miellä kokemuksiaan asunnottomuuteen liittyviksi.

Palvelujärjestelmä

Haastatteluissa kysyin myös kokemuksia palveluista, joten kuvailen lyhyesti olemassa olevia palveluja. Palvelujärjestelmää on myös syytä pohtia siitä näkökulmasta, kenelle ja millaisten normien puitteissa palvelut on rakennettu. Suomessa asunnottomuuden vähentämiseen on pyritty viime vuosina ennaltaehkäisevien keinojen kautta. Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelman (AUNE) loppuraportissa (Karppinen 2020) ennaltaehkäisyn periaate avataan niin, että asumisen turva varmistetaan palvelujärjestelmän kaikissa vaiheissa. Ohjelmalla pyrittiin kehittämään palvelujärjestelmää asiakaslähtöisemmäksi ja ennaltaehkäisevämmäksi. Asunto ensin- periaatteella tarkoitetaan sitä, että asunnon saaminen toimii perustana muiden ongelmien ratkaisemiselle, kun aikaisemmin lähestymistapa oli käänteinen, eli pyrittiin kuntouttamaan ihmisiä, jotta he voisivat saada asunnon myöhemmin. Asunnon saamisen lisäksi tarjotaan palveluita ja tukea henkilökohtaisen tarpeen mukaan. Ennaltaehkäisevään työhön kuuluu myös

asunnottomuuden riskeihin, esimerkiksi vuokratästeihin, puuttuminen varhaisessa vaiheessa. (Karppinen 2020, 4, 7–8.)

Eri kaupungeilla on omat asumisen tuen palvelunsa, mutta yleisesti asunnottomuustyö on osa kuntien sosiaalityötä, ja kuntien sosiaalitoimistot neuvovat asiakkaita eteenpäin. Kolmannen sektorin toimijat, kuten Vailla vakinaista asuntoa ry ja Sininauhasäätiö, järjestävät pääkaupunkiseudulla esimerkiksi tilapäismajoitusta, päivätoimintaa ja neuvontaa sekä tuettua asumista omalla vuokrasopimuksella asumisyksiköissään. Matalan kynnyksen palveluissa on myös vertaistoimintaa ja liikkuvaa tukea. (Vailla vakinaista asuntoa ry 2023.) Asunnottomuuteen suoraan liittyvien palveluiden lisäksi asunnottomuutta kokeva henkilö voi tarvita myös muunlaisia palveluita.

Palveluiden käyttämiseen voi liittyä erilaisia esteitä, joita on tutkittu esimerkiksi asunnottomuutta kokevien naisten näkökulmasta. Leena Lehtonen (2020) kuvailee turvaan pääsemisen tärkeyttä niin henkisesti kuin fyysisestikin. Väkivallan ja traumatisoitumisen kierre voi johtaa asunnottomuuteen ja jatkua sen aikana, ellei turvallista paikkaa löydy. Tilan lisäksi myös ihmisten täytyy olla turvallisia, ja siksi nais erityisessä asunnottomuustyössä on korostettu vain naisille tarkoitettujen kohtaamispaikkojen tärkeyttä. Kaikille tarkoitettuihin paikkoihin voi liittyä sekä pelkoa väkivallan toistumisesta, että riskejä hyväksikäyttösuhteiden syntymisestä. (Lehtonen 2020, 37, 40.) Pelko voi siis olla esteenä palveluiden käyttämiselle.

2.2 Sateenkaarevuus

Tutkielman ymmärrettävyyden kannalta sateenkaari-ihmisiin liittyvää käsitteistöä täytyy avata ja valita tietyt käsitteet, joita käytetään järjestelmällisesti. Aiempi tutkimus tutkielman aiheesta on englanninkielistä, mikä tuo omat haasteensa käsitteisiin ja niiden käännöksiin. Käsitteistö myös muuttuu jatkuvasti lisääntyvän tiedon myötä. Käsitteistö on monimutkaistunut ja tarkentunut erityisesti 2010-luvulla ja tätä kautta mahdollistuu itsensä nimeäminen ja määrittely tavoilla, joille ei ole aiemmin ollut sanoja. (Juvonen 2019, 1.) Sen

lisäksi, että henkilö on sateenkaari-ihminen, voi hänen elämässään olla myös muita risteäviä tekijöitä, jotka vaikuttavat elämäntilanteeseen ja päällekkäisiä marginaaliasemia.

Sateenkaari-ihmisillä tarkoitetaan yleensä ei-heteroseksuaalisia ihmisiä sekä transihmisiä, muunsukupuolisia, intersukupuolisia ja sukupuolettomia, ja muita, joihin syntymässä asetettu nainen-mies-luokittelu ei sovi. Heistä voidaan puhua myös sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisina ihmisinä. Sukupuolen kokemus on yksilöllinen ja toisilla se vastaa lähemmin syntymässä määriteltyä biologista sukupuolta. (Aarnio, Lahti, Kerppola & Moring 2020, 7.) Transsukupuolisilla henkilöillä syntymässä määritelty sukupuoli ei vastaa heidän sukupuoli-identiteettiään, ja he kokevat usein sukupuoliristiriitaa tuota syntymässä määriteltyä kohtaan, kun taas cissukupuolisilla sukupuoli-identiteetti sekä ilmaisu vastaavat heille syntymässä määriteltyjä. Sukupoliristiriita voi aiheuttaa sukupuolidysforiaa, joka jaotellaan usein kehodysforiaan ja sosiaaliseen dysforiaan. Kehodysforia kohdistuu kehon sukupuolitettuihin piirteisiin ja siihen liittyy voimakkaita ahdistuksen, vierauden ja inhon tunteita. Sosiaalisessa dysforiassa ahdistus taas liittyy tilanteisiin, joissa kohdataan esimerkiksi väärinsukupuolittamista. (Seta 2023.) Sukupolidysforia on siis ahdinkoa, joka johtuu syntymässä määritellyn sukupuolen ja oikean sukupuoli-identiteetin yhteensopimattomuudesta (Toomey 2021, 98).

Heteronormatiivisuus ja cisnormi tulevat esiin yhteiskunnan käytännöissä, puhetoissa ja teoissa sekä ajatusmalleissa. Näiden kautta heteroseksuaalisuus tai cissukupuolisuus näyttäytyy ensisijaisena ja luonnollisena ja muu poikkeavuutena. Tällainen voi johtaa syrjinnän ja toiseuden kokemusten lisäksi myös näkymättömyyden kokemuksiin esimerkiksi palveluja käytettäessä, jos esimerkiksi jo täytettävissä lomakkeissa esiintyy oletus heteroseksuaalisuudesta ja cissukupuolisuudesta. (Aarnio, Lahti, Kerppola & Moring 2020, 8, 17.)

Vähemmistöstressi

Vähemmistöstressi on vakiintunut malli, jolla kuvataan marginalisoitujen ihmisten kokemaa stressitilaa, mistä syystä käytän vähemmistö-sanaa tässä yhteydessä. Tässä alaluvussa kuvaan, mitä vähemmistöstressillä tarkoitetaan sekä sitä, miten vähemmistöstressi voi aiheuttaa monenlaisia terveysongelmia, joista osa voi altistaa asunnottomuuden uhalle. Lisäksi vähemmistöstressi voi vaikuttaa myös palvelujen käyttämiseen tai käyttämättä jättämiseen, joten olen valinnut sen tutkielmaan avuksi sekä sateenkaarevan asunnottomuuden taustojen tarkastelussa, että palvelujen kehittämistarpeita pohtiessa. Ilan H. Meyer (2003) on esittänyt vähemmistöstressimallin kuvaillakseen niitä prosesseja, joiden kautta jatkuva vähemmistöasemaan liittyvä stressitila johtaa mielenterveysongelmien lisääntymiseen. Vähemmistöstressi ei koske pelkästään sateenkaari-ihmisiä, vaan se voi liittyä myös esimerkiksi sosioekonomiseen asemaan tai rotuun, ja nämä asemat voivat olla myös päällekkäisiä. Päällekkäisyys voi johtaa stressin kertautumiseen. Meyer viittaa tutkimuksiin, joissa on havaittu sateenkaari-ihmisillä esiintyvän enemmän mielenterveysongelmia verrattuna muuhun väestöön, ja yleensä hypoteesina näissä on, että stigmat, ennakkoluulot sekä syrjintä luovat stressaavan sosiaalisen ympäristön, joka voi johtaa mielenterveysongelmiin.

Meyer jakaa vähemmistöstressin syntyprosessit distaalisiin ja proksimaalisiin. Distaalisilla prosesseilla tarkoitetaan ulkoisia, yksilön sisäisestä maailmasta kauempana olevia, tapahtumia kuten syrjinnän tai väkivallan kokemuksia. Proksimaaliset prosessit taas ovat yksilön sisäisiä, esimerkiksi syrjintäkokemusten synnyttämä pelko niiden toistumisesta uudelleen sekä sisäistetyt negatiiviset asenteet omaan seksuaalisuuteen tai sukupuoli-identiteettiin liittyen. Suojaksi stressiltä esitetään yhteisöllisyyttä muiden samassa asemassa olevien kanssa sekä sellaisten tilojen luomista, joissa voi olla vapaasti ilman stigmatisaation tai syrjinnän pelkoa. Vähemmistöstressi on siis kroonista, ympäröivän yhteiskunnan normien ja käytäntöjen aiheuttamaa stressiä, johon liittyy sekä syrjinnän kokemuksia, että niiden pelkoa. (Meyer 2003, 674–677.)

Russell B. Toomey (2021) esittää oman muokkauksensa Meyerin malliin, jossa on huomioitu sukupuolen moninaisuus erityisesti nuoruusiässä. Siinä on kaksi lisäaluetta, jotka pitäisi huomioida transnuorten hyvinvointiin vaikuttavina tekijöinä: uusi vähemmistöstressin kategoria, joka keskittyy sekä kehodysforiaan että sosiaaliseen dysforiaan ja lisäksi sukupuoli-identiteettiä vahvistavan hoidon piiriin pääsy ja tämän mahdollisuuden käyttäminen. Erityisesti lasten ja nuorten kohdalla tähän liittyy heidän mahdollinen autonomisuuden puutteensa riippuen perheen suhtautumisesta sekä terveydenhuollon tarjoajista. Toomey esittää myös tutkimuksia, joiden mukaan sukupuolidysforia ja siihen saatu apu ennustaa voimakkaasti transnuorten terveyttä ja hyvinvointia. Ihmisen identiteetin kunnioittaminen vähentää myös mielenterveysongelmia. (Toomey 2021, 98–99.) ”Seksuaalisen ja sukupuoli-identiteetin väkisin muuttaminen on mahdotonta sekä vaarallista terveydelle ja hyvinvoinnille” toteavatkin Onni Jaskari ja Anna Keski-Rahkonen (2021) artikkelissaan koskien vähemmistöstressin muodostamaa uhkaa sateenkaari-ihmisten terveydelle.

Stressin kroonistuminen saattaa johtaa elimistön ylikuormittumiseen, millä on vaikutusta esimerkiksi sydän- ja verenkiertoelimistöön, aineenvaihduntaan ja moneen muuhun fyysiseen terveydentilaan vaikuttavaan asiaan. Vähemmistöstressin katsotaan olevan kroonista, koska kuormituksen taustalla on suhteellisen muuttumattomia sosiaalisia ja rakenteellisia olosuhteita, eli toisin sanoen yhteiskunnan hetero- ja cisnormatiivisuus. Henkilöt, jotka eivät ole cisnormin mukaisia, törmäävät erityisen usein rakenteelliseen syrjintään, koska esimerkiksi monenlaiset lomakkeet ja tilat ovat sukupuolitettuja binääristen sukupuolien mukaan. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1781–1783.)

Vähemmistöstressi voi altistaa esimerkiksi masennus- ja ahdistuneisuushäiriöille, syömishäiriöille, stressihäiriöille, päihdehäiriöille ja itsetuhoisuudelle. Toistuvat syrjinnän, kiusaamisen ja väkivallan kokemukset voivat johtaa esimerkiksi traumaperäiseen stressihäiriöön, joka on kokemuksena hyvin lähellä vähemmistöstressin kokemusta. Esimerkiksi kehonkuvan ongelmat taas voivat linkittyä sukupuolidysforiaan. Syrjintä voi myös haitata positiivisen minäkuvan muodostumista erityisesti nuoruudessa, ja kouluterveyskyselyissä onkin havaittu sateenkaarinuorten kohtaavan muita useammin edellä

mainittuja vähemmistöstressille altistavia kokemuksia. Päihteiden käyttöä lisääviksi tekijöiksi mainitaan ainakin väkivalta ja sen uhka, sisäistetty itsesyrjintä, stressi sekä mahdollinen vanhempien tuen puute. Sisäistetty itsesyrjintä tarkoittaa niitä yksilön yhteiskunnasta omaksumia vihamielisiä ja leimaavia asenteita, jotka koskevat hänen identiteettiään. Identiteetin salaaminen on keino suojautua syrjinnältä, mutta se aiheuttaa myös stressiä ja sosiaalista eristäytymistä. (em., 1782–1785.) Sateenkaari-ihmiset saattavat olettaa tulevansa syrjityksi terveystieteissä ja välttelevät siksi hoitoon hakeutumista. Taustalla on sekä olemassa olevat syrjinnän kokemukset että niistä kuuleminen muilta. Identiteetti voi myös jäädä vastaanotolla piiloon, jolloin vähemmistöstressiä ja sen vaikutuksia ei ehkä tunnusteta. (em., 1787.)

Jaskari ja Keski-Rahkonen korostavat, että vähemmistöstressi ei saa olla ainoa sateenkaari-ihmisiä määrittelevä asia, ja suurin osa voikin hyvin. Sateenkaari-ihmiset voivat suojautua vähemmistöstressiltä eri tavoin sekä yksilöllisellä että yhteisöllisellä tasolla. Yksilön itsetunto ja persoonallisuus vaikuttavat kokemuksiin ja toisaalta vertaistuki ja syrjimätön ympäristö voivat kannatella. Jos oma perhe tai lähipiiri ei hyväksy, voi sateenkaari-ihmisten kesken muodostua uusia yhteisöjä turvapaikoiksi. Kokemusten jakaminen ja mahdollisuus olla oma itsensä auttavat suojautumaan vähemmistöstressiltä. (em., 1786.) Tämä muotoilu jättää huomioimatta vähemmistöstressin yhteiskunnallisen perustan, jota muuttamalla vähemmistöstressiä voisi syntyä vähemmän.

2.3 Kansainvälinen tutkimus sateenkaarevaan asunnottomuuteen liittyen

Sateenkaarevalla asunnottomuudella tarkoitan tässä tutkielmassa sateenkaari-ihmisten kokemaan asunnottomuutta, ja tiivistän tässä aiheeseen liittyvää kansainvälistä tutkimusta. John Ecker (2016) esittelee katsausartikkelissaan tutkimuksia liittyen nuorten sateenkaari-ihmisten asunnottomuuteen. Heidän osuutensa asunnottomuutta kokevista on suurempi kuin heidän osuutensa kokonaisväestöstä. Heteroseksuaaleihin asunnottomuutta kokeviin nuoriin verrattuna sateenkaarinuoret päätyvät aiemmin asunnottomiksi ja heidät oli heitetty

useammin pois kotoa seksuaalisuutensa vuoksi, ja he kokevat myös useammin fyysistä väkivaltaa kotonaan. Muut kuin cissukupuoliset on usein jätetty kokonaan tutkimusten ulkopuolelle. Esimerkiksi Jama Shelton (2015) on kuitenkin tutkinut transsukupuolisten nuorten kodittomuuden piirtietä ja todennut, että sen erityispiirteet jäävät huomioimatta, kun kaikki sateenkaari-ihmiset niputetaan yhteen tutkimuksissa. Palveluiden käytön esteiksi hän mainitsee asuintilojen jakamisen, sukupuolen mukaan tapahtuvan jaottelun sekä pelon oman turvallisuuden puolesta. (Shelton 2015, 16–17.) Tutkimuksissa on myös vertailtu mielenterveysongelmien, päihteidenkäytön ja seksuaalisen käytöksen vaihtelua eri ryhmien välillä, esimerkiksi ”survival sex” ilmiötä eli seksin vaihtamista johonkin tarpeita tyydyttävään asiaan. Väkivallan kohteeksi joutumisen suhteen tulokset vaihtelivat sukupuolesta riippuen. Useissa tutkimuksissa on havaittu sateenkaari-ihmisten käyttävän palveluja verrokkeja enemmän. (Ecker 2016, 325, 337–341.) Toisaalta Kristen Prockin ja Angie Kennedyn (2020) tutkimuksessa havaittiin, että tuetun asumisen piirissä sateenkaari-ihmisillä on muita asunnottomuutta kokevia suurempi tarve mielenterveyspalveluille, mutta palveluita ei käytetä niin paljon kuin niitä olisi tarjolla. He ovat myös kokeneet enemmän seksuaalista väkivaltaa tai sen uhkaa. Nämä kokemukset voivat johtaa luottamuksen puutteeseen, eivätkä kaavamaiset palvelut myöskään huomioi erilaisia identiteettejä. (Prock & Kennedy 2020, 1–3, 8.) Tällaiset tulokset voivat antaa viitteitä siitä, miksi sateenkaari-ihmiset jäävät piiloon palveluissa Suomessakin. Monet näistä tutkimuksista ovat kuitenkin peräisin Yhdysvalloista, jossa sosiaaliturvajärjestelmä poikkeaa pitkälti Suomesta, jolloin turvaverkkoja asunnottomuuden ehkäisemiseksi on myös vähemmän tarjolla, eivätkä tulokset välttämättä sen vuoksi ole täysin verrattavissa Suomen tilanteeseen.

Asunnottomaksi päätyminen uhka ei koske vain nuoria sateenkaari-ihmisiä, vaan perheen tai kumppanin hylkäämäksi joutuminen tai työpaikan menettäminen on uhkana myös vanhemmissa ikäluokissa. Asuinpaikalla ja taloudellisella tilanteella on risteäviä merkityksiä näiden tekijöiden kanssa. (Nugent, Nicolson & Doherty 2022, 169.) Sateenkaari-ihmisten asunnottomuuden riskiä lisäävät esimerkiksi rakenteelliset seikat kuten homo- ja transfobia sekä syrjintä asunto- ja työmarkkinoilla, ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat kuten perheen tai kumppanin hylkäämäksi joutuminen ja hetero- ja cisnormatiivisen yhteiskunnan paineissa elämisestä johtuvat mielenterveysongelmat (Ecker, Aubury & Sylvestre 2019, 303).

Kansainvälisten tutkimusten tulosten perusteella sateenkaarevaa asunnottomuutta kannattaisi tutkia myös Suomessa sekä määrällisesti, että laadullisesti. Useissa ulkomaisissa tutkimuksissa on esitetty sekä kokemuksia palveluista että ehdotuksia niiden parantamiseksi ja niiden käyttämisen kynnyksen madaltamiseksi. Esimerkiksi hätämajoitusten saavutettavuutta on tutkittu kansainvälisesti ja todettu niiden olevan turvattomia sateenkaari-ihmisille. Palveluntarjoajilla ei ole aina riittävästi resursseja ja tietoa kohdata heitä, ja palvelut ovat hetero- ja cismormatiivisesti rakennettuja. Palveluissa saatetaan siis olettaa henkilön seksuaalisuudesta tai sukupuolesta asioita, jotka eivät pidä paikkaansa, koska yhteiskunnassa vallitsevat tietyt normit, joita ei huomata eikä kyseenalaisteta. Esimerkiksi pääsy tietylle sukupuolelle tarkoitettuun asuntolaan saatetaan evätä virheellisin perustein. Kansainvälisessä tutkimuksessa ehdotetaan usein, että työntekijöille tarvittaisi lisää koulutusta, ja asunto ensin -malli voi myös tuoda helpotusta näille ihmisille, jos tarjolla on oma yksityinen koti, jossa olla rauhassa. (Fraser, Pierce, Chisholm & Cook 2019, 7–8.)

3 Tutkimusasetelma

3.1. Tutkimuskysymys

Tutkimuskysymyksenä on, millaisia kytköksiä asunnottomuuden tai sen uhan ja sateenkaarevuuden välille muodostuu haastateltavien kertomuksissa. Asunnottomuuteen johtavat syyt ovat monimutkaisia, mutta pyrin selvittämään, löytyykö asunnottomuuden juurisyyistä jotain erityisesti sateenkaari-ihmisiä koskevaa, kuten vähemmistöstressin ilmentymiä. Lisäksi nostan esiin myös toiveita palveluille sekä suojaavia tekijöitä.

3.2 Tutkimusaineisto

Arvioin ennakkoon, että haastateltavien löytäminen voisi olla haastavaa, sillä nämä ihmiset eivät välttämättä käytä palveluja, tai aihe voi olla liian vaikea puhua. Otin yhteyttä asunnottomuustyötä tekevään Vailla vakinaista asuntoa ry:hyn, josta sain yhteystiedot Sateenkaari-ikkuna ry:lle. Sateenkaari-ikkuna ry on aivan tuore, vuonna 2022 perustettu yhdistys asunnottomuutta kokeville sateenkaari-ihmisille. Laitoin heidän kauttaan haastattelukutsun levitykseen, ja sitä kautta löytyi kaksi haastateltavaa. Aineisto on siis pieni, joten pääpaino on näiden ihmisten kokemuksilla yleistettävyyden sijaan. Tavoitteenani on kuitenkin tuoda aihetta esiin, koska ilmiö jää Suomessa näkymättömäksi, osittain puutteellisen tilastoinnin ja osittain sen vuoksi, etteivät ihmiset uskalla aina kertoa sateenkaarevuudestaan palveluissa asioidessaan, tai eivät uskalla käyttää niitä ollenkaan. Kandidaatintutkielman rajallinen tila ja resurssit tuovat haasteensa tällaisen tutkimuksen tekemiseen, ja toivonkin, että aihetta tutkittaisiin laajemmin tulevaisuudessa.

Toteutin tutkielmani aineistonkeruun puolistrukturoituna haastatteluna, ja analyysimenetelmänä on laadullinen sisällönanalyysi. Matti Hyvärinen (2017) kuvaa haastattelua Tutkimushaastattelun käsikirja -teoksen johdannossa haastateltavan kuulemisena ja hänen maailmansa avautumisena. Haastattelu on vuorovaikutusta ja muotoutuu tilannekohtaisesti, mutta haastattelijan pitää osata antaa tilaa haastateltavan kertomukselle. (Hyvärinen 2017, 9, 13.) Haastattelutilanne on myös osa tiedon tuottamisen prosessia, sillä haastattelijan kysymykset ja reaktiot vaikuttavat myös saatuihin vastauksiin (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 10).

Haastattelut voidaan jakaa strukturoituihin, puolistrukturoituihin ja strukturoimattomiin. Strukturoidussa haastattelussa tavoitteena on pienentää haastattelijan vaikutusta vastauksiin esittämällä ennalta päätetyt kysymykset aina samassa muodossa ja järjestyksessä. Strukturoimattomassa haastattelussa taas kyse on vapaasti etenevästä keskustelusta ja puolistrukturoitu on jotakin tältä väliltä. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11.) Hyvärinen kuitenkin toteaa, että tutkijan on aina tiedettävä vähintään, mistä on kiinnostunut ja näin ollen haastattelut ovat yleensä ainakin puolistrukturoituja. Teemahaastattelu on myös yleisesti käytetty termi kuvaamaan haastattelua, jossa kysymyksiä ei ole lyöty lukkoon, vaan haastattelija on valinnut tiettyjä teemoja läpikäytäväksi. (Hyvärinen 2017, 17.)

Kyllä tai ei -kysymyksiä ei suositella etenkin haastattelun alkuun, koska se voi kannustaa vastaamaan lyhyesti muihinkin kysymyksiin. Sen sijaan on suositeltavaa tuoda esiin, että haastattelussa ollaan kiinnostuneita haastateltavan kokemuksista ja kysymyksiin voi vastata vapaamuotoisesti ja pitkästikin. Haastattelijan on tärkeää osoittaa kuuntelevansa, reflektoida vastauksia ja olla kiinnostunut, mutta muistaa myös antaa tilaa ja olla hiljaa. (Hyvärinen 2017, 21, 23–26.)

Riitta Granfelt on tutkinut pitkään asunnottomuuden ja vankeuden teemoja. Vankeuden värittämä haastattelu -artikkelissa (2017) hän kuvaa haastattelun erityispiirteitä, joita hän on tutkimuksissaan kohdannut. Granfelt nostaa esiin, että kokemusten erilaisuus ja tutkijan oman tiedon ja kokemuksen rajallisuus on tärkeää tunnistaa ennen haastatteluun ryhtymistä.

Hän kannustaa etsimään yhteistä ymmärrystä ja antamaan tilaa haastateltavalle. Aidon kiinnostuksen osoittaminen on tärkeää. Granfelt kertoo pyrkivänsä siihen, että ”kerrontaan syntyisi elävä liekki”. Tällä hän tarkoittaa, että kannattaa pysähtyä niihin aiheisiin, joihin haastateltava tuntee itse uppoutuvan. (Granfelt 2017, 327–330.) Omissa haastatteluissani molemmat haastateltavat puhuivat laajasti ja hetkittäin uppoutuivat kertomaan vähän kysymyksen vierestäkin, jolloin sain sellaisia kertomuksia, joista en itse olisi osannut edes kysyä.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina haastatteluina, jotta haastateltaville jää tilaa kertoa kokemuksistaan vapaasti. Haastattelut kestivät kumpikin noin puoli tuntia, ja ne toteutettiin etäyhteydellä sekä puhelimitse, ja nauhoitettiin analysointia varten. Pyrin pitämään haastattelut melko vapaamuotoisina ja kerroin myös haastateltaville, että saa puhua vapaasti ohi kysymysten, jos siltä tuntuu. Alustava haastattelurunko on tutkielman liitteenä, mutta lopulta kysymykset muotoutuivat osana keskustelua, ja kumpikin haastateltava vastasi suhteellisen laajasti niihin muutamiin apukysymyksiin, joita tein. Haastattelujen nauhoittamista suositellaan, jotta tilanteeseen voi palata myöhemmin ja tulkintojen sekä tutkijan oman toiminnan refleктоiminen tekeminen helpottuu. Nauhoitteet kirjoitetaan auki eli litteroidaan, ja samalla voidaan kirjoittaa auki puheen lisäksi myös esimerkiksi äänenpainoja. Monilla asioilla voi olla merkitystä riippuen tulkintatavasta. (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 14, 16.) Nauhoitteista litteroitua tekstiä haastatteluista on 18 sivua. En litteroinut tässä tapauksessa äänenpainoja, koska analysoin haastattelujen sisältöä enkä niinkään vuorovaikutusta tai puhetapaa.

En kysynyt haastatteluissa suoraan sateenkaarevuudesta, mutta kumpikin haastateltavista kertoi oma-aloitteisesti identiteetistään. Molemmat heistä puhuivat omalla kohdallaan erityisesti sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä kokemuksista, ja toinen heistä sivusi myös hieman seksuaalisuuttaan tarkentamatta kuitenkin enempää. Haastateltavat asuvat eri paikkakunnilla Suomessa. Toinen heistä oli kokenut asunnottomuutta sekä kadulla, että piiloon jäävässä muodossa asuen kaverien sohvilla. Toinen ei ollut jäänyt kokonaan ilman asuntoa, mutta se oli ollut hyvin lähellä. Kokemukset sijoittuivat useamman vuoden ajalle.

3.3 Tutkimusmenetelmä

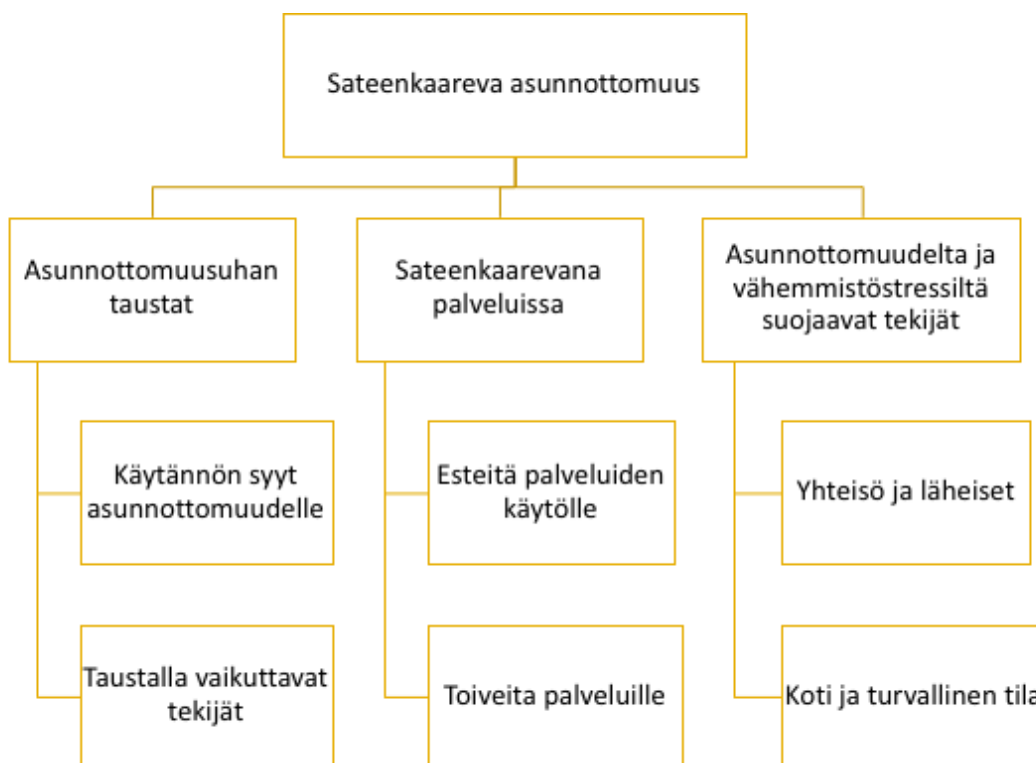
Tutkielmani analyysissä käytän menetelmänä laadullista sisällönanalyysiä. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) mukaan sisällönanalyysin määritelmä on joustava, ja sitä voidaankin pitää sekä yksittäisenä metodina, että väljänä teoreettisena viitekehyksenä. Sisällönanalyysiä käyttämällä tutkittavasta ilmiöstä pyritään luomaan tiivistetty ja yleinen kuvaus, joka voi toimia pohjana johtopäätöksille, eli aineistoa järjestellään selkeämmäksi ja tulkittavammaksi. Tekstistä etsitään merkityksiä ja pelkän erittelyn lisäksi analysoidaan myös kontekstia. Tutkittavia on siis tarkoitus pyrkiä ymmärtämään heidän omasta näkökulmastaan, eli mitä käsitellyt asiat heille itselleen merkitsevät. Analyysiä tehdessä pitää huomioida, että tutkijan omat motivaatiot ja valinnat vaikuttavat myös siihen, mitä aineistosta poimitaan ja millaisiin johtopäätöksiin päädytään. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 4.)

Sisällönanalyysi etenee sisältöön perehtymisestä tiettyjen ilmauksien etsimiseen ja siitä samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien etsimisen kautta ryhmittelyyn. Ryhmittelyn avulla luodaan alaluokkia ja yläluokkia sekä lopulta jokin kokoava käsite. Tavoitteena on siis luoda tulkinnan avulla empiirisestä aineistosta käsitteellisempi näkemys. Analyysiä tehdessä on tärkeää päättää selkeät kiinnostuksen kohteet, sillä kaikkea aineistosta löytyvää ei voi mitenkään tutkia. (em.) Tätä jouduin itsekkin pohtimaan omaa analyysiä tehdessäni, sillä haastatteluista olisi riittänyt analysoitavaa hyvin monesta eri näkökulmasta. Analyysiini valitsemani aiheet nousevat esiin toistuvasti ja niissä päästään jollakin tavalla asioiden taustatekijöihin.

Analyysiä voidaan tehdä erilaisilla lähestymistavoilla, jotka yleensä jaotellaan aineistolähtöiseen, teoriasidonnaiseen/teoriaohjaavaan sekä teorialähtöiseen analyysiin. Aineistolähtöiseen analyysiin ei vaikuta aikaisempi tieto, vaan analyysiyksiköt nostetaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen perusteella ja teoria liittyy vain metodologiaan. Puhtaasti aineistolähtöistä analyysiä ei voi tehdä, koska tutkijan valinnat vaikuttavat aina

siihen, mitä aineistosta nostetaan esiin. Teorialähtöisessä analyysissä taas teoria ohjaa koko analyysiä vahvasti ja teoriaa voidaan pyrkiä jopa testaamaan. Näiden kahden tavan välimuotona toimivassa teoriasidonnaisessa tai teoriaohjaavassa lähestymistavassa hyödynnetään teoriaa apuna, mutta analyysi ei suoraan pohjautu siihen. (em.) Analyysini on teoriaohjaavaa, eli pohjana ei ole mitään tiettyä teoriaa, jota sovittaisin aineistoon, vaan aikaisempi tutkimus ja aiheeseeni liittyvä teoria ovat analyysin tukena.

Aloitin haastattelujen sisällönanalyysin poimimalla kummastakin erikseen erilaisia asunnottomuuteen tai sen uhkaan liitettyjä taustasyitä, jotka molemmissa haastatteluissa alkoivat ensin konkreettisemmilla syillä, kuten päihdeongelmat, ja haastattelujen edetessä nousi esiin syvällisempiä, esimerkiksi tunne-elämään liittyviä taustasyitä. Näistä nostin tässä analyysissä esiin erityisesti sateenkaarevuuteen liittyviä aiheita, kuten sukupuolidysforian kokemukset ja niiden vaikutuksen elämänpolkuun. Jatkoin ryhmittelyä erottelemalla palveluihin liittyen mahdollisia palvelujen käytön esteitä sekä toiveita paremmista palveluista. Nämä eivät kohdistu pelkästään asunnottomuuteen liittyviin palveluihin, vaan toiveista on luettavissa kaikkia palveluja koskevaa kehittämistarvetta sateenkaarevuuden huomiointiin liittyen. Erilaisten palvelujen tarve kytkeytyy usein asunnottomuuteen. Lopuksi nostin esiin kotiin ja yhteisöllisyyteen liittyvät vastaukset, sillä ne nousivat esiin turvaa luovina tekijöinä sekä asunnottomuuden ehkäisyyn, että identiteetin rakentamiseen liittyen. Ryhmittelyä tehdessä kiinnitin erityisesti huomiota sateenkaarevuuteen liittyviin kommentteihin sekä aiheisiin, jotka nousivat esiin molemmissa haastatteluissa. Yläluokiksi muodostuivat asunnottomuusuhan taustat, sateenkaarevuus palveluissa sekä suojaavat tekijät. Alla olevassa kuviossa näkyy ala- ja yläluokkien muodostuminen analyysiprosessissa:

Kuvio 1

3.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Haastattelijan tulee käsitellä haastateltavien tietoja luottamuksellisesti ja huolehtia, etteivät ulkopuoliset henkilöt pääse tietoihin käsiksi. Haastateltavien anonymiteetistä täytyy huolehtia, jotta he eivät ole tunnistettavissa tutkimustuloksista. Haastateltaville pitää myös kertoa, mihin tarkoitukseen heidän tietojaan ja haastattelujaan käytetään, kauanko niitä säilytetään ja miten tutkijaan voi olla yhteydessä, jos haluaa esimerkiksi tarkentaa antamia tietoja tai perua osallistumisensa. (Tiittula & Ruusuvaori 2005, 17.) Omassa tutkielmassani en tarvitse haastateltavien kaikkia henkilötietoja analyysini tueksi. Haastattelua tehdessä ei ole tarpeen kysyä esimerkiksi haastateltavan nimeä tai asuinpaikkaa, ja mikäli tällaisia tietoja tuli esiin, ne poistettiin litteroidessa. Haastateltavat saivat tiedon tutkimuksesta Sateenkaari-ikkuna ry:n kautta, ja he olivat minuun itse yhteydessä. Haastattelujen suorittamisen jälkeen poistin tässä syntyneet yhteystiedot. Haastattelujen jälkeen on huolehdittu, että

haastatteluaineistoa säilytetään tietoturvalisesti ja tarkasteltu jatkuvasti, ettei analyysissa ja tuloksissa tule esiin sellaisia seikkoja, joista yksittäisen haastateltavan voisi tunnistaa. Yllättävistäkin yksityiskohdista voi tunnistaa henkilön, erityisesti kun tutkittava ihmisryhmä ei ole suuri, joten analyysia tehdessä täytyi harkita tarkasti, mitä tietoja häivytetään. Haastateltaville annettiin luettavaksi tiedote tutkimuksen tarkoituksesta, tietosuojasta ja heiltä pyydettiin suostumus. Haastattelujen nauhoitteet ja litteraatit ovat vain minun käytössäni, ja ne on tallennettu salasanalla suojattuun kansioon. Näitä tiedostoja ei luovuteta ulkopuolisille eikä siirretä minnekään. Haastatteluaineisto voidaan säilyttää mahdollista pro gradu- tutkielmaani varten ja tästä on kerrottu haastateltaville. Tämän jälkeen aineisto tuhoetaan.

Tutkielmaa kirjoittaessa on tärkeä kiinnittää huomiota myös kielenkäyttöön, jotta ei tule vahvistaneeksi stereotyyppioita. Tutkielman rajoitteita analysoidessa pitää huomioida asunnottomuuden tutkimukseen usein liittyvä ongelma, eli keitä tutkimuksilla ylipäätään tavoitetaan, vaikka tässä tutkielmassa ei pyritäkään minkäänlaiseen yleistettävyyteen vaan tuomaan esiin piiloon jääneitä kokemuksia.

4 Tulokset

4.1 Asunnottomuusuhan taustat

Aloitin haastattelut kysymällä haastateltavien kokemuksesta asunnottomuudesta tai sen uhasta, ja kummatkin haastateltavat toivat ensimmäisenä esiin sen konkreettisen tapahtumaketjun, joka oli johtanut tai lähes johtanut asunnottomuuteen. Päihteet olivat osallisena molemmissa tarinoissa, mutta esiin tuli myös taitamattomuutta asioiden hoitamisen suhteen sekä toisella eron mukanaan tuomat elämänmuutokset, kuten tulojen pieneneminen. Luottotietojen menettäminen ja maksuhäiriömerkinnät vaikeuttivat lisäksi toisen vastaajan mukaan uuden asunnon saamista. Haastattelun edetessä molemmat haastateltavat pohtivat syvällisemmin, missä voisivat olla ne juurisyyt sille tapahtumaketjulle, joka johti asunnottomuuteen tai sen uhkaan. Käytännön syiden ja taustasyiden alaluokat ovatkin hyvin vahvasti limittyneet toisiinsa. Päihteidenkäyttö liittyi asioiden hoitamisen vaikeuteen, ja sille löytyi samankaltaisia taustoja kummallakin haastateltavalla. Molemmat haastateltavat toivat esiin, kuinka päihde- ja mielenterveysongelmat kytkeytyvät sukupuolen moninaisuuteen ja sateenkaarevuuteen:

”Omalla kohallaki siis silleen se huumeittenkäyttö lähti siitä transkokemuksesta että ku ei saanu apua siihe lapsena ja nuorena. Et olin tuolla mielenterveysosastolla sen takia periaatteessa ihan vaan että olin transsukupuolinen enkä osannu sitä sanottaa tai kertoa ja sitte olin masentunu ja itsetuhonen ja sitte siitä lähti vähän niinku semmonen dominoefekti”

Haastateltava 1

Tässä lainauksessa syyksi mielenterveysosastolle päätymiselle nousee esiin sanojen puute transsukupuolisuuden ilmaisemiseksi. Haastateltava puhuu siitä, kuinka ei saanut apua lapsena ja nuorena, mikä johti huumeidenkäyttöön. Myöhemmin haastattelussa hän myös kertoi toivovansa, että asiaa olisi osattu tuolloin käsitellä ja antaa hänelle tietoa vaihtoehtoista sukupuolen korjaamiseen liittyen, jolloin hänellä olisi ollut jonkinlainen tulevaisuudennäkymä. Hän sai lopulta kerrottua osastolla transsukupuolisuudesta, mutta asia jäi kuitenkin käsittelemättä ja jopa sivuutettiin, ja päihdekierre alkoi. Toomeyn kuvailema autonomian puute nousee tässä esiin, sillä ilman terveydenhuollosta saatavaa tietoa ja tukea ovat translasten ja nuorten mahdollisuudet olleet vähissä erityisesti ennen aikaa, jona internetistä on ollut saatavissa vertaistukea (Toomey 2021, 98). Suomen vasta uudistettu translaki jättää lapset ja nuoret edelleen huonoon asemaan täysi-ikäisyysvaatimuksen vuoksi (Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023). Pitää myös huomioida, että ongelmana tässä on haastateltavan mukaan avun ja sanojen puute, ei sateenkaarevuus itsessään. Avuksi vaikeaan tilanteeseen löytyivät päihteet, ja toinen haastateltava kuvaakin niitä keinona hallita vaikeita kokemuksia ja tunteita:

”Ja kyl mun mielestä niinkun se tuntuma mikä mulla on et just vaikka päihteidenkäyttöä ni kyl sitä on aika paljon sateenkaari-ihmisillä. Ja monilla transihmisillä se on kyl keino just siihen kehodysforian ja sukupuolidysforian niinkun jotenki hallitsemiseen. Ja osittain ehkä mullaki et mullahan on vähemmistöstressi ja oma sukupuolidysforia ja kaikki räjähtäny täs käsiin ku mä en oo enää juonu” **Haastateltava 2**

Haastateltava nostaa suoraan esiin sukupuolidysforian ja vähemmistöstressin merkityksen päihteidenkäytön taustalla. Tutkimusten mukaan vähemmistöstressi voi altistaa päihdehäiriöille: päihteet ovat esimerkiksi keino hallita dysforiaa, mikä voi kuvastaa sitä, ettei parempia työkaluja ole riittävästi saatavilla. Yhteiskunnan luomat paineet olla norminmukainen voivat johtaa ahdistukseen ja stressiin, mikä taas voi johtaa päihteidenkäyttöön. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1782–1784.) Päihteet näyttävät

seuraavassa lainauksessa myös pakokeinona ja sisältönä elämälle, kun muuta vaihtoehtoja ei ole kapeiden yhteiskunnan normien puitteissa mahdollista nähdä:

“Mun huumeongelmassa oli no vuosia aina ku mä käytin huumeita ni mä muistan miettineeni että koska mä en tuu saamaan perhettä, koska mä en tuu ikinä nauttii mun työstä koska mä en tuu ikinä nauttiin elämästä ni ainaki mulla on tää, ainaki mulla on ne seuraavat vedot” **Haastateltava 1**

Haastateltavan kertomassa näkyy vähemmistöstressin proksimaalinen muoto, eli sisäistetyt negatiiviset asenteet, joita yhteiskunta tuottaa, kun se on rakennettu heteronormatiivisesti ja cishnormin mukaan. Haastateltava kuvaa, kuinka hänestä tuntui, ettei hän sopinut tuohon tiettyyn muottiin, joten hän ei koskaan tulisi olemaan onnellinen ja elämältä puuttui merkitys, jota hän päihteillä sitten yritti luoda. Asunnottomuuteen johtavat syyt ovat monimutkaisia, ja kumpikin haastateltava toi esiin, että on vaikea hahmottaa, mitkä tarkalleen ovat asioiden syy-seuraussuhteet. Tunne-elämän vaikeudet, vähemmistöstressi ja niihin mahdollisesti liittyvä päihteidenkäyttö tai mielenterveysongelmat voivat johtaa tilanteen heikentymiseen, jolloin asioiden hoitamisesta tulee vaikeaa. Toisaalta oma tilanne saattaa aiheuttaa myös häpeää, kuten seuraavassa lainauksessa tulee ilmi:

“Et onks sit just ne muut asiat niinku se tunne elämä ja se häpeä ja se kaikki väsymys ja uupumus siit omast tilanteesta just sit se että miks ihmiset jää asunnottomaks.” **Haastateltava 2**

Haastateltava pohtii, että asioiden kasautuminen ja voimavarojen loppuminen voisivat olla asunnottomuuteen johtavia syitä. Häpeä voi myös estää pyytämästä apua. Asunnottomuuteen johtaa monia polkuja, ja on muistettava, etteivät päihteet tai mielenterveysongelmat aina liity niihin, vaan kysymys voi olla monesta asiasta, esimerkiksi

siitä, ettei omassa kodissa ole turvallista olla syystä tai toisesta. Jotta erilaisia asunnottomuuteen johtavia syitä voitaisiin tunnistaa ja ennaltaehkäistä, pitää palveluissa olla riittävästi osaamista ymmärtää sekä kokemuksen yksilöllisyys, että vähemmistöstressin myötä esiin nouseva yhteiskunnallinen paine. Palveluita käsitellään seuraavassa luvussa.

4.2 Sateenkaarevana palveluissa

Palveluihin liittyen haastatteluissa käytiin läpi ylipäänsä haastateltavien tietoisuutta palveluista, mahdollisia kokemuksia ja puutteita sekä kehitysideoita. Käsittelen tässä ensin esteitä palveluille- alaluokkaa ja sen jälkeen toiveita palveluille-alaluokkaa. Toinen haastateltavista oli saanut tietää asunnottomuuteen liittyvistä palveluista vasta jälkeinpäin toimiessaan itse kokemusasiantuntijana. Myöhemmin haastattelussa hän pohti, olisiko voinut käyttää tiettyjä palveluita, vaikka olisi niistä tiennyt:

”Ja mä en ollu sillon vielä hormooneilla niin en tiiä että oisinko välttämättä ees mennä sen tyyppiseen paikkaan missä on selkeesti niinku naiset ja miehet koska totaa se ois saattanu niinku - niinku eroteltu. Niin en tiiä että oisinko välttämättä ees mennä koska tota mulla oli niin paha se just niinä aikoina ku jäin kodittomaksi niin se sukupuoli-dysforia oli niin paha että se on ollu ihan mun elämän niinku yks vaikeimpia aikoja ku olin asunnottomana.” **Haastateltava 1**

Asunnottomuuteen liittyvät palvelut, joista tämä henkilö ei siis tuohon aikaan ollut tietoinen, olivat hänen käsityksensä mukaan hyvin cisnormin mukaan rakennettuja, mikä sulkee ulos sukupuolen moninaisuuden. Tässä näkyy myös vähemmistöstressin proksimaalinen muoto, eli oletus tai pelko siitä, että palvelut tai tilanteet ovat syrjiviä (Meyer 2003, 67). Tässä kohtaa hän ei kuitenkaan kerro suoraan, miksi dysforia on esteenä, mutta kommentin voisi tulkita niin, että koska oma sukupuolen kokemus ja syntymässä määritelty eivät kohtaa, tuottaa ahdistusta joutua tilanteeseen, jossa joku saattaa väärinsukupuolittaa, tai joutuu itse kenties valitsemaan väärän sukupuolen mukaiset palvelut turvallisuussyistä. Haastateltava kertoi

myöhemmin haastattelussa kokemuksistaan päihdepalveluissa, joista voi löytyä taustaa yllä oleville pohdinnoille:

“Ni se oli hankalaa ja epämiellyttävää ku tietää että siellä on naiset ja miehet ja sitte jotenki tuntu että ite ei mee kumpaankaan. Et nykyään se on sitte tietenki ollu helpompi tai siinä kohtaa ku sain hormonit ja menee jotakuinkin läpi miehestä ni se on ollu helpompi, et sitä pelkoa ei oo ollu enää niin paljon”

Haastateltava 1

Lainauksessa nousee esiin, kuinka sukupuolen moninaisuutta ei pystytä palveluissa huomioimaan ja vähemmistöstressiä ilmentävä pelko nousee esiin. Cisnormin mukaan rakennettuja palveluita on helpompi uskaltaa käyttää, kun hormonien avulla voi “mennä läpi” cissukupuolisesta. Vähemmistöstressiin mahdollisesti liittyvä hoitoon hakeutumisen pitkittyminen voi liittyä näihin ikäviin kokemuksiin ja asiat voivat sen vuoksi entisestään mutkistua (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1787). Myöhemmin haastateltava totesi, että tungos palveluissa on niin kova, että ongelmalle on vaikeaa nähdä ratkaisua esimerkiksi yksityishuoneiden kautta. Vähemmistöstressiin liittyvä pelko syrjinnästä kytkeytyy aikaisempiin kokemuksiin palveluista:

“Ja tota ehkä sit myös siihen niinkun et hakeutuuko miten niihin palveluihin ni vaikuttaa niinku ne aikasemmat kokemukset et onko niistä ees saanut apua et jos on jo valmiiks semmonen olo et ei ei saa apua ja ei tuu kohdatuksi sellaisena kun on ni ei niihin ehkä sit ees mee.” **Haastateltava 2**

Tämä haastateltava mainitsi myös myöhemmin omassa haastattelussaan palveluiden ruuhkaisuudesta, mikä voi olla osasyynä siihen, ettei apua aina saa. Hänen edellä mainitsemansa kohtaamattomuus omana itsenään on vähemmistöstressin distaalisen muodon ilmentymä, koska kyseessä on kokemus syrjinnästä. Toisaalta kyse voi olla myös proksimaalisesta vähemmistöstressistä, sillä siihen liittyy syrjinnän pelko ja mahdollisesti

myös itsensä suojele sillä, ettei paljasta kaikkea itsestään, mikä näkyy seuraavassa lainauksessa:

”Mut on se aika hienovarasta hommaa sit et sattuuko tuol palveluissa tulee semmonen työntekijä jonka kaa tuntuu siltä et pystyy oikeesti kertoo et mist kaikest on kyse et koska sit jos jättää puolet kertomatta ni sit ei välttämättä päästä niihin juurisyihin tai semmosiin ja sit itelleki tulee vähän semmonen valheellinen olo--” **Haastateltava 2**

Haastateltavan mukaan apu juurisyihin voi siis jäädä saamatta myös siksi, ettei niitä uskalla ottaa esille. Juurisyiksi voisi ymmärtää esimerkiksi sukupuolidysforian ahdistuksen taustalla, tai vähemmistöstressin aiheuttamat erilaiset terveysongelmat. Jos juurisyitä ei käsitellä, voi olla vaikeaa päästä eteenpäin ja saada oikeanlaista apua. Molemmat haastateltavat olivat olleet päihdepalvelujen piirissä ja monet kerrotuista kokemuksista ovatkin sieltä. Monenlaisiin palveluihin liittyen nousi esiin myös niiden kohtaamattomuus, eli toisen haastateltavan mukaan ”nääh palvelut ei tunne toisiaan”. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa joutuu jatkuvasti kertomaan itsestään samat asiat uudelleen ja uudelleen ja taustalla voi vähemmistöstressin vuoksi olla jatkuva pelko syrjinnän kohtaamisesta. Palveluiden kehittämideoista osa liittyikin ihmisten kohtaamiseen omana itsenään, ilman että tarvitsee opettaa ammattilaista:

”Tai sit se että niinku tulee semmoseen rooliin et joutuu ite ruveta sit selittämään ja opettamaan näitä asioita. Ja sit mähän voin kertoa vaan mun kokemuksesta et seuraava sateenkaari-ihminen ni sil on ihan omat tarpeensa koska kaikki on erilaisii.” **Haastateltava 2**

Haastateltava tuo tässä esiin, että on raskasta joutua apua hakiessa alkaa kertomaan perusteita ammattilaiselle, varsinkin koska voi aina puhua vain omasta kokemuksestaan. Ammattilaisen hämmentymisen ei pitäisikään johtaa opetustilanteeseen, vaan ammattilaisten tulisi aktiivisesti opiskella ja perehtyä sekä pyrkiä kohtaamaan ihmiset kokonaisena (Väisänen

2020, Sateenkaarevat pari- ja monisuhteet pari- ja perhetyössä-luku). Tällaiset kokemukset voivat johtaa myös palveluiden käyttämisen pitkittämiseen. Tässäkin yhteydessä nousee esiin kokemusten yksilöllisyys ja sitä kautta yksilönä kohtaamisen merkitys. Palveluissa kohdataan työntekijöiden lisäksi myös muita ihmisiä, usein erilaisiin kuntoutuksiin esimerkiksi liittyy ryhmäkeskustelua ja toimintaa. Näissä tilanteissa voi törmätä esimerkiksi syrjintään:

“Mut jos sä oot niinku kaapissa tai kohtaat ennakkoluuloja ja inhottavaa kohtelua, et välttämättä työntekijöiltä mut niinku niilt muilta toipujilta ni sit se oma toipumisyhteisöki on tosi pieni ja sit on aika yksin -- Ja sit ku ne omat haavat on siinä että ei oo niinku lapsesta asti tullu jotenki kohdatuksi semmosena kun on tai sille on naurettu mimmonen mä oon ni sit tarvis just niinkun niitä parantavia ja korjaavia kokemuksia niihin, ni tämmöses tilanteessa niit on aika vaikee sit saada” **Haastateltava 2**

Haastateltava kertoo tässäkin omana itsenään kohtaamiseksi tulemisen tärkeydestä ja siitä, miten se ei aina palveluissa toteudu. Asunnottomuuteen liittyvissä palveluissa hätmajoituksessa tai asumisyksiköissä on aina myös muita ihmisiä erilaisista taustoista, mikä voi vaikeuttaa niihin hakeutumista, kun ei voi tietää mikä muiden reaktio on. Toipumisessa yhteisöstä voi olla myös suuri apu esimerkiksi vertaistuen kautta (Granfelt 1998, 62). Haastateltava kertoi, että joissakin palveluissa on olemassa myös pelkästään sateenkaari-ihmisille tarkoitettuja ryhmiä, joissa pyritään luoman turvallinen tila, mikä mainitaan suojaavaksi tekijäksi useissa vähemmistöstressiin liittyvissä artikkeleissa, esimerkiksi Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) tekstissä.

Kysyttäessä palveluista, joita haastateltavat toivoisivat olevan, korostui hyvin käytännönläheinen apu edellä mainitun yksilönä kohtaamisen ja sateenkaarevuustiedon parantamisen lisäksi. Elämänhallinnan heikentyessä tai puuttuessa suurin apu olisi siitä, että joku on vieressä ja kannustaa. Voimavarojen ollessa vähissä voivat pitkät hakuprosessit ja lomakkeiden täyttäminen sekä järjestelmien monimutkaisuus olla esteenä palvelujen käytölle. Toinen haastateltavista pohti, että voisi olla apua, jos esimerkiksi asunonäyttöön ei tarvitsisi

mennä yksin. Tilanteisiin voi liittyä pelkoa tai jännitystä, jos omat taidot tai tiedot eivät tunnu riittäviltä. Myös palveluihin hakeutumisessa jännitystä voisi lieventää, jos joku olisi apuna:

“Mäkin haluisin uskoa siihen että palveluissa pystytään ihmiset kaikki kohtaamaan sellaisena ku he on et ei tarvis olla mitään sateenkaarierityistä sosiaalityötä mut niinku ehkä just jotain matalan kynnyksen palveluita tai jotain järjestötoimijoita jotka vois niinku olla siin apuna pääsemisessä sinne palveluihin et jos pelottaa” **Haastateltava 2**

Kuten jo aiemmin tuli ilmi, palveluiden käytön esteenä voi olla vähemmistöstressiin kytkeytyvä pelko syrjinnästä joko palveluntarjoajien tai muiden palvelun käyttäjien suunnalta. Palveluiden käytölle voi tietysti olla myös muitakin esteitä, kuten alaluvun alussa esiin tullut tiedon puuttuminen. Yllä olevassa lainauksessa esitetty matalan kynnyksen tuki voisi auttaa myös asunnottomuuden uhan alla eläviä ja kenties suojata asunnottomuudelta. Seuraavassa luvussa käsitelläänkin myös vertaistuen merkitystä.

4.3 Turvalliset tilat ja yhteisö suojana vähemmistöstressiltä

Haastatteluissa nousi esiin myös asioita, jotka ovat suojanneet asunnottomuudelta tai joista muuten on ollut apua esimerkiksi vähemmistöstressin kanssa. Nämä jakautuivat yhteisön ja turvallisen tilan alaluokkiin. Kokemusten jakaminen ja mahdollisuus olla oma itsensä voivat suojata vähemmistöstressiltä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786). Erityisesti toinen vastaajista puhui paljon tuttaviansa kokemuksista asunnottomuuteen liittyen, mikä johti keskusteluun yhteisöllisyydestä ja siitä tuesta, mitä vertaisiltaan voi saada. Hän mainitsi myös, että hänen kokemuksensa mukaan sateenkaari-ihmiset löytävät toisensa lähes vahingossa esimerkiksi kadulla ollessa, koska heidän kanssaan tuntuu vain “klikkaavan”, ennen kuin edes tietää toisen taustoista. Käytännössä joskus on saatettu yöpyä kavereiden luona, kun ei ole muuta paikkaa, ja toista taas läheisten tuki on kannatellut vaikeina aikoina. Esiin nousi myös erilainen yhteisymmärrys:

”Niin oli yhteisöllisyyttä sellasta tietyn tyyppistä että ainoastaan toi-toinen niinku vähemmistöön kuuluva voi ihan täysin ymmärtää” **Haastateltava 1**

Lainauksessa ei puhuta välttämättä täysin itsensä kaltaisista ihmisistä, mutta ymmärryksen kannalta on oleellista, että toisellakin on jonkinlainen jaettu kokemus siitä, ettei jollain tapaa sovi yhteiskunnan normeihin. Yhteisöllisyys on erityistä ja vain tietyille ihmisille kuuluvaa, eli normista poikkeavat kuuluvatkin omaan ryhmäänsä, johon kuuluu vain vertaisia. Tällainen ajattelutapa voi antaa voimia jaksaa yhteiskunnan normien paineessa, kun on se oma porukka, johon turvautua (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786; Granfelt 1998, 62). Vaikka palveluissa ammattilaiset haluaisivat ja pyrkisivät ymmärtämään erilaisia ihmisiä parhaansa mukaan, he eivät voi silti täysin ymmärtää, elleivät itse ole kokeneet samoja asioita. Toinen haastateltava pohti myös samansuuntaisesti:

”Ja sitten ehkä ne niinku ne ihmiset joiden kaa mul sitä yhteisöä on ja muuta niin on just ehkä kokenu elämässään jotain tosi vaikeita asioita ehkä asunnottomuutta tai päihderiippuvuutta tai mielenterveydes on ollu jotain tai jotain muuta sellast et tietyl taval on joskus joutunu meneen aika rikki. Et heidän kanssaan niinku on se ymmärrys siitä et ei välttämättä aina tarvi puhuu niist vaikeist asioista mut sit jos sanoo jotain ni sielt tulee se ymmärrys et ei sitä kukaan kyseenalaista vaikkei siitä just siitä asiasta tietäis.” **Haastateltava 2**

Vertaisuus ei siis tässäkin aina perustu täysin samanlaiseen kokemukseen, vaan jaettuun kokemukseen vaikeista asioista. Vaikka toisella olisi erilainen kokemus, hän silti ymmärtää eikä kyseenalaista. Näiden ihmisten seurasta muotoutuu turvallinen tila, jossa vähemmistöstressi voi helpottaa, kun ei tarvitse pelätä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786). Vertaisilta saa tukea ja ymmärrystä, jollaista ei välttämättä palveluista voi saada, ja siksi vertaistuki kannattaisi olla osana erilaisia palveluita. Vertaistuki ja kokemusasiantuntijuus ovat

monenlaisissa palveluissa jo käytössä, mutta monesti palvelut ja sen mukana vertaistuki kohdentuu yhden elämän osa-alueen mukaan, eikä se näin ollen ehkä tunnu kaikille helposti lähestyttävältä:

“Mähän kipeästi kaipaaisin niinku vertaistukee vaikka oman sukupuoli identiteetin kaa tai et sitä ei oikeestaan ees ole mut en mä löydä näist nykysist Setan palveluista ja muista must tuntuu et ne on jolleki työssäkäyville ihmisille joilla menee kaikki hyvin (naurua)” **Haastateltava 2**

Tässä lainauksessa näyttäytyy, kuinka vertaistuen tarve on todella suuri, mutta kynnys osallistua on korkea, koska ei sovi toisenlaiseen normiin työssäkävystä ihmisestä. Vähemmistöstressiin kuuluva pelko syrjinnän kokemuksista heijastuu tähänkin, vaikka perustelu on erilainen. Sateenkaari-ihmisten kesken voi muodostua uusia yhteisöjä ja jopa “valittuja perheitä”, jos sukulaisuuteen perustuva perhe ei hyväksy (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786). Lähelle valituilla ihmisillä voi olla suuri vaikutus vähemmistöstressin lievittämisessä ja käytännön elämänhallinnan tukemisessa:

“Et kyl kyl mä aattelen mä sitä oon niinku miettiny et miks mä en oo jääny asunnottomaks ni johtuu siitä et mul on ollu lähipiirissä sit ihmisii jotka on auttanu mua et jos mä oisin yksin niinku tosi moni voi olla ni mulle ois kyl käyny huonosti “ **Haastateltava 2**

Tässä läheiset ihmiset näyttäytyvät suoraan asunnottomuudelta suojaavana tekijänä. Haastateltava osoitti myös huolta niistä, joilla läheisiä ole, mikä voi johtua sekä syrjinnästä että siihen liittyvästä pelosta ja eristäytymisestä. Syrjinnän taustalla ovat jälleen yhteiskunnan normit. Jos kuitenkin ympärille löytyy tukeva yhteisö, jonka ei tietenkään tarvitse olla suuri, voi se toimia vertaistukena sekä henkisesti että käytännön asioissa.

Vähemmistöstressiin liittyvät sekä syrjinnän kokemukset että niiden pelko ja koti näyttäytyy turvallisena paikkana, jossa tätä pelkoa ei ole. Molemmat haastateltavat pitivät kotia erittäin tärkeänä paikkana, jossa on turvallista ja voi ”latautua”. Kumpikin kertoi myös viettävänsä paljon aikaa kotona. Kodin merkitystä on selkeästi pohdittu, koska se ei ole aina ollut itsestäänselvyys:

”--mä vietän aika paljon aikaa kotona koska niinku tuol ulkona ulkoilmassa on niin kuormittavaa kaikkien ihmisten ja muiden joukossa” **Haastateltava 2**

Kuormittavuus voi liittyä moneen asiaan, mutta vähemmistöstressin näkökulmasta merkityksellisiä ovat ”ulkoilmassa” vallitsevat yhteiskunnan normit, joihin joutuu joko sopeutumaan piilottamalla osia itsestään tai altistumaan syrjinnälle ja sen pelolle, mikäli ei mukaudu normeihin. Identiteetin salaaminen aiheuttaa stressiä ja voi johtaa sosiaaliseen eristäytymiseen (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1728). Eristäytyminen voi juontua juuri siitä, että koti koetaan turvallisiksi ja siellä ei tarvitse piilotella. Tälle haastateltavalle oli myös tärkeää, että kotiin pääsevät vain ne ihmiset, jotka hän sinne kutsuu. Toisaalta voisi pohtia, miten kuormittavuutta on mahdollista hallita, jos kotia ei olekaan. Kummassakin haastattelussa nousi myös esiin ikäviä muistoja, kun on joutunut lähtemään kodista vasten tahtoaan.

”Niin se on tosi traumaattista että koko sun koti niinku mihin sä oot rakentanu sun identiteetin tosi pitkälti ni sitte yhtäkkiä se menee vaan niinku tota tota jollakulla on valtuus ottaa se sulta vaan pois yhtäkkiä” **Haastateltava 1**

Tässä näkyy, kuinka koti on muutakin kuin seinät ympärillä. Kodista puhuttiin molemmissa haastatteluissa osana identiteettiä, sillä omaa kotia voi laittaa itselleen mieluisalla tavalla ja siellä voi olla sellaisena kuin on. Jos omaa identiteettiä joutuu piilottelemaan syystä tai toisesta, kasvaa kodin merkitys identiteetin rakentamisen kannalta, koska muualla sitä ei voi välttämättä mitenkään tehdä. Tästä näkökulmasta lainauksessa kuvailtu äkkilähtö kodista

näyttäytyy hyvin satuttavana ja jopa traumaattisena. Tähän liittyen voisi myös pohtia, kuinka mikä tahansa asumisen paikka ei välttämättä täytä kodin määritelmää eikä auta identiteetin suojaamisessa (Granfelt 1998, 47–48, 115). Kodin merkitys voisi olla myös toisenlainen, jos kyseessä ei olekaan oma asunto vaan esimerkiksi nuorilla vanhempien koti: tällöin kotonakaan ei välttämättä saa olla oma itsensä, mikä voi johtaa muiden luona majoilemiseen, joka voi olla pitkittyessään piiloasunnottomuutta. Sateenkaarevuuden kytkös asunnottomuuteen on monimutkainen, eivätkä haastateltavat aina itsekään osanneet sanoa, mikä oli syynä millekin asialle. Yhteiskunnan kankeat normit ja niistä johtuva vähemmistöstressi sekä sen seuraukset näyttävät kuitenkin selkeästi asunnottomuusuhkaa lisäävinä tekijöinä. Palveluiden kehittämiseksi löytyi myös selkeitä toiveita.

5 Johtopäätökset

Tutkielman tarkoituksena oli tarkastella asunnottomuuden ja sateenkaarevuuden välille muodostuvia kytköksiä haastatteluaineistossa vähemmistöstressimallia sisällönanalyysissä hyödyntäen. Tutkimuskysymykseni oli *millaisia kytköksiä asunnottomuuden tai sen uhan ja sateenkaarevuuden välille muodostuu haastateltavien kertomuksissa*. Ryhmittelin analyysissäni haastattelujen keskeiset, erityisesti sateenkaarevuuteen liittyvät aiheet kolmeen ryhmään: asunnottomuusuhan taustasyitä koskeviin, toiveisiin palveluita koskien sekä turvaa luoviin tekijöihin. Vähemmistöstressimalli kulki vahvasti analyysini rinnalla. Erityisesti sukupuolen moninaisuus nousi esiin haastattelujen kertomuksissa ja se kytkeytyikin asunnottomuusuhan taustalla vaikuttaneisiin päihdeongelmiin kummallakin haastateltavalla. Sukupuolidysforia nousi tässä yhteydessä esiin ahdistuksen tuottajana, jota päihteillä pyrittiin lievittämään. Päihteet myös toivat elämään sisältöä, kun yhteiskunnan normit ja palveluiden epäonnistuminen veivät uskon tulevaisuuteen, ja ne helpottivat myös vähemmistöstressin käsittelyä. Tämä on linjassa esimerkiksi Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) esittämien vähemmistöstressin aiheuttamien terveyshaittojen kanssa. Meyerin mallin mukaisesti kuormittava sosiaalinen ympäristö on johtanut kroonistuvaan stressiin, joka voi johtaa erilaisiin terveysongelmiin ja esimerkiksi päihteidenkäyttöön (Meyer 2003, 674).

Palveluita koskeissa toiveissa näkyi myös vähemmistöstressin ilmenemiä esimerkiksi epävarmuutena siitä, millainen ammattilainen palveluissa sattuu tulemaan vastaan ja voiko palveluita ylipäänsä käyttää, jos ei sovi binääriseen sukupuolijakoon joko hetkellisesti tai pysyvästi. Toiveena olikin sateenkaaritiedon lisääminen ja norminmukaisten oletusten tiedostaminen ja purkaminen. Kansainvälisessä tutkimuksessa havaitut esteet palveluiden käytölle, kuten hetero- ja cis-oletus sekä palveluiden sukupuolittuneisuus (esim. Fraser, Pierce, Chisholm & Cook 2019, 7–8) nousevat esiin myös tässä tutkielmassa, sekä palveluiden käyttämättä jättämisen pohtimisena, niiden esiintymisenä epämukavana, että pelkona siitä mitä kaikkea palvelussa vastaan tulevalle ammattilaiselle pitää tällä kertaa opettaa.

Turvaa sekä asunnottomuudelta, vähemmistöstressiltä että muilta ihmisiltä haastateltavat löysivät omasta kodista sekä yhteisöllisyydestä niiden kanssa, joilla on vastaavanlaisia tai yhtä rankkoja kokemuksia. Vertaistuen ja yhteisön merkitys vaikeissa elämäntilanteissa on tunnustettu suojaavaksi tekijäksi esimerkiksi Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) artikkelissa, ja molemmat haastateltavat kertoivatkin muilta saamastaan tuesta. Kodin merkitys haastateltaville fyysisen tilan lisäksi identiteetin rakentamisen paikkana ja turvapaikkana vastaa Granfeltin (1998) väitöskirjassaan esittämiä määritelmiä. Tätä vasten kodin puuttuminen tai menettäminen näyttäytyy jopa identiteettiä uhkaavana tekijänä.

Miten sateenkaarevuus ja asunnottomuus sitten kytkeytyvät toisiinsa? Monimutkaisesti ja usein piilossa olevin tavoin voisi olla lähimpänä totuutta oleva vastaus. Kuten jo tutkielman johdannossa totesin, sateenkaarevuus itsessään ei ole asunnottomuuden syy, mutta sateenkaarevuus voi altistaa tekijöille, jotka voivat vuorostaan johtaa asunnottomuuteen. Yhteiskunnan hetero- ja cisnormatiivisuus näkyy niin palveluissa, arkielämässä kuin ihmisten, jopa mahdollisesti läheisten, asenteissa, mikä näyttäytyy sateenkaari-ihmisten elämässä jatkuvana kuormituksena. Kuormitus voi johtaa kroonistuneeseen vähemmistöstressiin, mikä voi johtaa esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelmiin. Negatiiviset asenteet voivat johtaa myös suuremmin asunnottomuuteen, jos koti ei olekaan turvallinen paikka olla. (Ecker, Aubury & Sylvestre 2019, 303.)

Tutkielman tulosten hyödyntämistä rajoittaa aineiston pieni koko ja tällaisten kokemusten yksilöllisyys, mutta toisaalta yleistettävyyttä ei ollutkaan tavoitteena, vaan näiden näkökulmien nostaminen esiin. Tutkielmassa ei myöskään käsitellä mahdollisia päällekkäisiä vähemmistöstressin aiheuttajia, kuten rotua tai sosioekonomista asemaa, sillä ne eivät tulleet haastatteluissa paljoakaan esiin. On kuitenkin syytä muistaa, että niiden kertautuminen voi aiheuttaa myös stressin moninkertaistumista (Meyer 2003, 674). Jälkeenpäin katsottuna näkisin, että haastatteluissa olisi voinut kysyä jotakin myös sateenkaarevuuden tuomista positiivisista asioista ja kokemuksista. Asunnottomuus on kuitenkin aiheena haastateltaville rankka, ja halusin antaa haastateltaville tilaa kertoa, mitä he itse haluavat. Aiheesta on helppoa keksiä jatkotutkimusaiheita, koska aikaisempaa tutkimusta Suomesta ei ole.

Esimerkiksi sateenkaarinuorten piiloasunnottomuus ja kokemukset vähemmistöstressistä koulumaailmassa voisivat tutkimuksen kohteena vaikuttaa myös siihen, että asunnottomaksi päätyminen riskiä voitaisi pienentää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Ottaen huomioon tutkimukset vähemmistöstressin vaikutuksista mielenterveys- ja päihdeongelmien taustalla, en pitäisi yllättävänä, jos myös Suomessa asunnottomien joukossa sateenkaari-ihmiset olisivat ylliedustettuina, kuten kansainvälisissä tutkimuksissa. Jatkotutkimusta pitäisi lähteä tekemään sekä tilastointitapaa kehittämään, jotta sateenkaarevuus tulisi näkyväksi myös asunnottomuuden kontekstissa Suomessa. Tutkielmassani esiin nousseiden toiveiden ja haasteiden perustella esitän muutamia kehitysehdotuksia niin palveluille, kuin meille kaikille normienpurkutalkoisiin. Vähemmistöstressin aiheuttamat terveysvaikutusten pitäisi olla terveydenhuollossa laajasti tiedossa, jotta vaikutuksia voitaisi ehkäistä ja lieventää, kaikkien vähemmistöjen osalta. Sukupuolen moninaisuudesta, sateenkaarevuudesta ja normeista, joita emme aina tiedosta, pitäisi olla riittävästi pakollista koulutusta niin eri alojen ammattilaisille kuin ihan perusopetuksessa, jotta ymmärrys lisääntyisi. Keskeiseksi toiveeksi nousi myös ihmisten kohtaaminen sellaisena kuin he ovat ja yksilöinä. Matalan kynnyksen apua ja vertaistukea pitäisi koordinoida pitäen mielessä, että normatiivisuus koskee myös muita, kuin sateenkaarevuuteen liittyviä asioita, kuten terveyttä, rotua, vammaisuutta tai sosioekonomista asemaa. Yksilön kohtaaminen kunnioittavasti kokonaisuutena tulisi olla ohjenuorana niin kaikenlaisissa palveluissa kuin päivittäisissä kohtaamisissa arjessa.

Lähteet

Aarnio, K., Lahti, A., Kerppola, J. & Moring, A. (2020) Johdanto: Moninaisia perheitä ja läheisiä sateenkaaren alla. Teoksessa Lahti, A.; Aarnio, K.; Moring, A. & Kerppola, J. (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 9–27.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA (2023) Asunnottomat 2022 -selvitys. [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2022\(64974\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2022(64974)). Viitattu 27.3.2023.

Ecker, J. (2016) Queer, young, and homeless: A review of the literature. *Child & Youth Services*, 37:4, 325-361.

Ecker, J., Aubury, T. & Sylvestre, J. (2019) A review of the literature on LGBTQ Adults Who Experience Homelessness. *Journal of Homosexuality*, 66:3, 297–323.

Fraser B., Pierse N., Chisholm, E. & Cook, H. (2019) LGBTIQ+ Homelessness: A review of the literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16(15), 2677.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2020) EU LGBTI Survey II. <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>. Viitattu 23.4.2023.

Granfelt, R. (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Granfelt, R. (2017) Vankeuden värittämä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 327–342.

Hyvärinen, M. (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 9–38.

Jaskari, O. & Keski-Rahkonen, A. (2021) Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle. *Duodecim* 137:17, 1781–1788.

Juvonen, T. (2019) Nimeämisen mahti - Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13:1-2, 1–22.

Kostiainen, E. & Laakso, S. (2012) Vailla vakinaista asuntoa -liikkuvuus asunnottomuuden ja uuden asuntokannan välillä. *Kaupunkitutkimus TA Oy*: Helsinki.

Karppinen, J. (2020). Varmista asumisen turva! Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelman (AUNE) loppuraportti. Kehittämisosuuskunta Avainväki: Helsinki.

Laki sukupuolen vahvistamisesta 3.3.2023/295.

Lehtonen, L. (2020) NEA-Naiserityisyys asunnottomuustyössä. Teoksessa Lehtonen, L., Granfelt, R. & Azeem, P. (toim.) Kohti kotia ja turvaa –naiserityisyys asunnottomuustyössä. Y-säätiö: Helsinki.

- Lehtonen, L., & Salonen, J. (2008) *Asunnottomuuden monet kasvot*. Ympäristöministeriön julkaisu: Helsinki.
- Meyer, I. (2003) Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychological Bulletin*, 129:5, 674–697.
- Nugent, B., Nicolson, C. & Doherty, J. (2022) Not Just a ‘Youth Problem’: LGBT+ Experiences of Homelessness Across the Life Course in Fife, Scotland. *European Journal of Homelessness*, 16:1, 169-83.
- Prock, K. & Kennedy, A. (2020) Characteristics, experiences, and service utilization patterns of homeless youth in a transitional living program: Differences by LGBTQ identity. *Children and Youth Services Review* 116 105176.
- Rosario, M.; Schrimshaw, E.W.; Hunter, J. (2012) Risk Factors for Homelessness among Lesbian, Gay, and Bisexual Youths. *Child. Youth Serv. Rev.* 2012, 34, 186–193.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Tammi: Helsinki.
- Setan sateenkaarisanasto (2023) <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>. Viitattu 27.3.2023.
- Shelton, J. (2015) Transgender youth homelessness: Understanding programmatic barriers through the lens of cisgenderism. *Children and Youth Services Review* 59, 10-18.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) *Johdanto*. Teoksessa Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 9–22.
- Toomey, R. (2021) Advancing Research on Minority Stress and Resilience in Trans Children and Adolescents in the 21st Century. *Child Development Perspectives*, 15:2, 96-102.
- Vailla vakinaista asuntoa ry (2023) <https://vvary.fi/>. Viitattu 12.2.2023.
- Valtioneuvosto (2019) *Marinin hallituksen hallitusohjelman asuntopolitiikkaa koskeva osa*. <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma/asuntopolitiikka>. Viitattu 24.10.2022.
- Väisänen, T. (2020) *Sateenkaarevat pari- ja monisuhteet pari- ja perhetyössä*. Teoksessa Lahti, A.; Aarnio, K.; Moring, A. & Kerppola, J. (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus.

Liite 1. Haastattelukutsu

Kutsua on rajattu siten, että yhteystiedot jäävät pois.

HAASTATTELUKUTSU

**Etsin muutamia haastateltavia
sateenkaarevaa asunnottomuutta
koskevaa yhteiskuntatutkimuksen
kandidaatintutkielmaa varten.**

**Haastatteluissa keskitytään erityisesti
kokemuksiin palveluista.**

**Haastattelut toteutetaan joulukuun ja
tammikuun aikana haastateltaville
sopivaan aikaan, ja ne voidaan toteuttaa
myös etänä.**

**Haastateltavia ei voi tunnistaa valmiista
tutkielmasta.**

**Jos haluaisit kertoa kokemuksistasi, ota
yhteyttä niin sovitaan sopiva haastattelu-aika.
Annan myös mielelläni lisätietoja
tutkielmasta ja haastattelusta.**

**Kiitos jo etukäteen, juuri sinun kokemuksesi
on tärkeä!**

Liite 2. Teemahaastattelurunko

Haastattelurunko

- Millainen on kokemuksesi asunnottomuudesta?
- Millaisia palveluita olet käyttänyt asunnottomuuden aikana?
- Mistä sait kuulla asunnottomille suunnatuista palveluista?
- Ovatko palvelut mielestäsi helposti saatavilla monenlaisille ihmisille?
- Millaisena koit käyttämäsi palvelut?
- Millaisista palveluista oli eniten apua?
- Millaisia palveluita kaipaisit? / Millaisia palveluita puuttuu?
- Saitko riittävästi tukea asunnottomuuden aikana? (erilaiset tuen muodot)
- Millaista tukea kaipasit asunnottomuuden aikana?
- Mitä kehitettävää olet huomannut palveluissa?
- Millainen on kodin merkitys?
- Millaista yhteisöllisyyttä olet kokenut tai kaivannut?
- Mitä haluaisit kertoa itsestäsi?
- Jäikö jotakin vielä kysymättä?